

НУЖНА ОДБРАНА И КРАЈЊА НУЖДА СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА МЕЂУНАРОДНО КРИВИЧНО ПРАВО

Апстракт: У раду, аутор се бави проблематиком разграничења појма нужне одбране и појма крајње нужде, осврћући се на њихову реулисаност и дефинисање у Римском статуту Међународној кривичној суда. Циљ и значај истраживања на ову тему јесте анализа нужне одбране, услова за њено постојање и њених елемената, као и давање јасног одговора на питање прекорачења нужне одбране које је често присушно како у теорији, тако и у кривичној правној пракси. Први део рада бави се одређивањем појма нужне одбране и њеној месту у Римском статуту и Кривичном законика Републике Србије, као и појашњавање и ближе одређивање граница прекорачења нужне одбране што представља вечито спорно питање у многим законодавствима. Други део рада посвећен је појму, историјском развоју, правној природи, елементима крајње нужде, постојању ојасности и њеним условима, али и условима ојклањања исте, као и разликама између ова два институција.

Кључне речи: основи искључења противправности, крајња нужда, нужна одбрана, Римски статут, Кривични законик.

1. УВОД

Као елементи општег појма кривичног дела јављају се: радња кривичног дела, предвиђеност у закону, кривица, као и противправност која представља предмет истраживања у овом раду. У кривичном праву, постоје различити основи који искључују постојање противправност и, самим тим, постојање кривичног дела. Они могу бити разноврсни, али готово све државе као основ искључења кривичног дела у свом законодавству предвиђају и нужну

* Студент четврте године основних академских студија на Универзитету у Београду – Правном факултету, natarankovic24@gmail.com.

одбрану.¹ Такође, као основ за искључење противправности предвиђен је и институт крајње нужде. Као посебан основ искључења противправности у законодавствима многобројних земаља предвиђено је дело малог значаја.² Осим основа искључења противправности који су прописани у КЗ, постоје и други основи искључења овог елемента општег појма кривичног дела.³

Римски статут не познаје две врсте основа искључења одговорности, као што то познају многа кривична законодавства и национални кривичноправни системи.⁴ Он познаје следеће основе искључења постојања међународног кривичног дела, тј. кривичног дела које спада у надлежност Међународног кривичног суда, који су у правно-техничком и термилолошком смислу дефинисани као основи искључења кривичне одговорности. То су: неурачунљивост, нескривљено довођење интоксикацијом у стање неурачунљивости, нужна одбрана, принуда и крајња нужда, стварна и правна заблуда, наређење претпостављеног, као и други основи за које Суд закључи да могу проистећи из примењеног права у складу са чланом 21. Римског статута.⁵

У овом раду ограничићемо се на обраду проблематикеразграничења два најкласичнија основа искључења противправности – нужне одбране и крајње нужде, као и на упоредну анализу дефинисања ових појмова у Кривичном законнику Републике Србије и Римском Статуту Међународног кривичног суда.

2. НУЖНА ОДБРАНА

2.1. Историјат нужне одбране у српском кривичном законодавству

Иако је нужна одбрана своје место општег института казненог права нашла тек у 18. веку, њени корени досежу у још дубљу прошлост, јер су је као право на одбрану, проучавали филозофи Античке Грчке.⁶ Већ у време старог Рима право на одбрану сматрало се природним правом и решавало

1 Видети, примера ради, члан 19 Кривичног законика (у даљем тексту: КЗ) Републике Србије (*Сл. јласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019).

2 Видети члан 20 КЗ.

3 М. Данојлић, *Нужна одбрана у теорији и йракси*, докторска дисертација, Правни факултет за привреду и правосуђе – Универзитет Привредна академија у Новом Саду, 2021, 14.

4 У теорији кривичног права, као и у многим националним кривичноправним системима две су врсте основа искључења кривичне одговорности: 1) они који искључују противправност дела (оправдавајући основи) и 2) они који искључују кривицу (извињавајући основи).

5 М. Шкулић, *Међународно кривично йраво*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2020, 200.

6 М. Данојлић, *op. cit.*, 15.

се у односу на врсту правног добра које се овим правом штитило.⁷ Када говоримо о нужној одбрани као самосталном кривичноправном институту, Кривични законик из 1860. године имавелику улогу.⁸ Нужном одбраном се, у смислу овог закона, сматра „она одбрана без које се не би могло одбранити себе или другог од постојећег незаконитог напада нечијег“.⁹

Кривични законик Краљевине Југославије осим што дефинише појам нужне одбране, прописује и услове за примену исте. Нужна одбрана је, према овом законнику, она одбрана која је потребна да се од себе или од кога другог одбије истовремени противправни напад.¹⁰ Ова дефиниција, у погледу правних добара која се овим правним институтом штите, не поставља никаква ограничења. Институтом нужне одбране, дакле, могу се штитити како сва своја, тако и туђа правна добра која су правом заштићена.¹¹ Иако је дијапазон, у смислу правних обара која се могу штитити овим институтом, веома широко постављен, ограничење института нужне одбране ипак постоји, а оно је постављено када је реч о интензитету одбијања напада. У смислу овако постављеног законског решења, нужна одбрана је дозвољена само у оноликој мери колико је то потребно да би се заштитило своје или туђе правно добро. Међутим, питање које се овде намеће односи се на ограничење овог института, тј. утврђивање интензитета одбране, а одговор на њега суд решава у сваком појединачном случају. За постојање нужне одбране, према овом законнику, неопходно је да напад буде противправан,¹² тј. да напад представља незакониту радњу која је непосредно управљена против нечијег правног добра и мора бити истовремен, што значи да ствара непосредну опасност за правно добро. Право на нужну одбрану почиње онда када започиње напад и траје све док се напад не заврши.¹³

Период непосредно након Другог светског рата, између осталог, утицао је и на кривично законодавство, па је законодавац, вођен разним идеолошким мотивима, у Кривичном законнику из 1947. године¹⁴ нужну одбрану дефинисао на следећи начин:

„Нужна одбрана је такво одбијање истовременог противправног напада које је неопходно потребно ради заштите народне власти, личности и права лица које се брани или личности и права неког другог лица.“

Оно што је карактеристично за овај законик јесте да нужна одбрана више не представља основ за искључење кривичног дела, већ основ за

7 *Ibidem.*

8 *Ibidem.*

9 *Ibidem.*

10 Члан 24, Кривични законик Краљевине Југославије, Службене Новине бр. 33- XVI.

11 М. Данојлић, *op. cit.*, 74.

12 *Ibidem.*

13 *Ibidem.*

14 Кривични законик – општи део, *Službeni list FNRJ*, број 106/47.

искључење кривичне одговорности, а новину представља и увођење народне власти као објекта заштите,¹⁵ као и набрајање добара која се штите овим институтом, што до тада није био случај. Дакле, овај институт више није ограничен само интензитетом одбијања напада, већ су прецизно набројана добра која се штите њиме чиме је постављено додатно ограничење овог института.

Убрзо је преовладало мишљење да постоји велики ризик од постојања правних празнина, па су исте отклоњене Кривичним закоником из 1951. године.¹⁶ Нужна одбрана се у овом закону регулисала на модеран начин, а њена дефиниција је гласила:

„Нужна одбрана је она одбрана која је неопходно потребна да учинилац од себе или другог одбије истовремени противправни напад.“¹⁷

Овом дефиницијом, се „на велика врата“ поново „враћа на снагу“ неограниченост института нужне одране по питању правних добара која се њоме штите.

Сви каснији кривични законици само су преузели одредбу о нужној одбрани из КЗ-а из 1951. године, а ту изузетак представља КЗ из 2005. године који се, уз бројне измене и допуне, примењује и данас.¹⁸

2.2. Нужна одбрана у позитивном праву Републике Србије

Кривични законик Републике Србије из 2005. године чланом 14, став 2, дефинише кривично дело као оно дело које је законом предвиђено као такво (кривично дело), које је противправно и које је скривљено. Упуштајући се у језичко тумачење члана 19, став 1 овог закона, могуће је закључити да је нужна одбрана заправо основ искључења кривичног дела. Најсавременија доктрина кривичног права Србије, у смислу дефиниције кривичног дела из члана 14 став 2 стоји при ставу да је нужна одбрана један од три општа основа искључења противправности.¹⁹ Судаћи према овоме, дело које је извршено у нужној одбрани није противправно дело што указује на то да, иако је остварено биће неког кривичног дела одбијањем противправног напада од свог или туђег правног добра, неће постојати елемент противправности, а самим тим неће постојати ни кривично дело.

15 М. Данојлић, *op. cit.*, 74.

16 Члан 11, Кривични законик Народне Федеративне Републике Југославије, *Сл. листи ФНРЈ* бр. 13/51.

17 М. Данојлић, *op. cit.*, 75.

18 М. Данојлић, *op. cit.*, 75.

19 *Ibid.*, 71.

Нужна одбрана је дефинисана у општем делу КЗ-а:

„Нужна одбрана је она одбрана која је неопходно потребна да учинилац од свог добра, или добра другога, одбије истовремени противправни напад.“²⁰

Из појма нужне одбране који је дефинисан чланом 19 КЗ-а проишљава да овај кривичноправни институт чине два елемента: 1) постојање напада и 2) одбијање напада (одбрана),²¹ при чему је неопходан услов кумулативно испуњење оба елемента да би се одбрана свог или туђег правног добра сматрала нужном.

Напад се уобичајено дефинише као непосредно угрожавање правом заштићеног добра од стране човека, при чему не мора нужно имати за циљ његову повреду, већ је довољно и угрожавање добра. Напад се утврђује се *ex post*.²² Да би се поступало у нужној одбрани, напад мора објективно да постоји, што значи да, у случају његовог привида, учинилац не може да се позове на нужну одбрану.²³

Да би одређена радња представљала нападу смислу нужне одбране она мора да испуњава одређене услове: 1) напад мора предузети човек; 2) напад не сме бити скривљен или изазван; 3) напад мора бити уперен против било ког правног добра или правног интереса; 4) напад мора бити противправан; 5) напад мора бити истовремен; 6) напад мора бити стваран (објективан, реалан).²⁴

Нужну одбрану може иницирати само напад човека. Једино човек може бити адресат норме, па животиња не може противправно поступати.²⁵ Међутим, другачији случај је када се животиња налази под контролом господара, па, примера ради, власник дресираног пса командом напуђа на друго, оправдање усмрћивања животиње као средства напада човека могуће је разматрати из перспективе нужне одбране.²⁶

Да би се радило о нападу, није неопходна некаква субјективна усмереност радње. Радња не мора бити свесно управљена, па чак ни агресивна, иако напад редовно представља нешто насилно.²⁷ Редовно је умишљајан, али није искључено да може бити и нехатан, а у тим случајевима нехатно понашање представља повреду какве дужне брижљивости.²⁸

20 Члан 19, Кривични законик, *Сл. гласник РС*, бр. 85/05, 88/05 - испр., 107/05 - испр., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16 и 35/19.

21 М. Данојлић, *op. cit.*, 79.

22 И. Вуковић, *Кривично право ојшћии гео*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2021, 128.

23 Таква одбрана позната је као путативна нужна одбрана.

24 М. Данојлић, *op. cit.*, 80.

25 Ако комшијски пас упадне у суседни обор и нападне овце, усмрћивање пса као вид одбране не може се решавати унутар нужне одбране. И. Вуковић, *op. cit.*, 129.

26 И. Вуковић, *op. cit.*, 129.

27 *Ibid.*, 130.

28 *Ibidem*.

Круг добра која се могу бранити није законом ограничен. Истовремени противправни напад може се одбијати од свог добра или од добра другог, при чему заштити начелно подлежу сва лична добра без ограничења. Истовременост напада као услов, тиче се временских граница нужне одбране²⁹ – напад и одбрана морају падати у исто време. Међутим, могуће је бранити се и од напада који непосредно предстоји.³⁰

Одбрана се може предузети док год напад још увек траје, а када је напад окончан, одбрана више није могућа. Међутим постоји ситуација када је напад само привремено прекинут па постоји непосредна опасност да ће се на тај напад надовезати нови атак на заштићено добро.

Противправност напада се утврђује објективно, па напад не мора да буде скривљен, као што ни кривична одговорност нападача не представља услов настанка права на одбрану. Утицај нападнутог лица на противправни напад може бити намеран, али исто тако и ненамеран, међутим у домаћој кривичноправној теорији преовлађује схватање да је напад противправан без обзира на то да ли га је нападнуто лице изазвало намерно или ненамерно.³¹

Када се два лица налазе у сукобу у коме оба предузимају противправни напад један у односу на другог, не постоји услов за примену института нужне одбране јер би суду том случају утврдило постојање добровољног сукоба. Право на нужну одбрану може се признати само лицу које учествује у сукобу мимо своје воље. Противправност напада као услов за примену нужне одбране предвиђен је многим кривичним законцима европских земаља, међутим, изузетак представља Кривични законик Руске Федерације који садржи само одредбу о опште опасном нападу, али не и одредбу о противправности напада.³²

С обзиром да се код нужне одбране ради о сукобу права и неправна законодавац није ограничио круг лица која могу одбити напад.³³ Одбијањем напада могу се заштитити не само своја већ и туђа правна добра,³⁴ чиме је и направљена јасна разлика између нужне одбране и самоодбране.

Одбијање напада представља сваку делатност која је усмерена ка спречавању, одлагању, отежавању или умањењу интензитета напада. Другим речима, одбијање напада могу бити свеоне радње којима се нападнуто лице брани од напада. Значај одбране јестеу одбијању напада, спречавању или отежавању његовог извршења при чему се не придаје значај чињеници да ли је напад заиста одбијен или не. Међутим, одбрана, да би била кривичноправно релевантна, мора да испуни одређене услове: 1) одбијањем напада

29 *Ibid.*, 133.

30 Нападач се налази у стадијуму и позицији у којој истински почетак напада може да уследи сваког тренутка. У овавим ситуацијама је неопходно испитати да ли је одбрана у датим околностима за одбрану добра била заиста неопходно потребна.

31 З. Стојановић, *Кривично право – ојшњи гео*, Правна књига, 2006, Београд, 143.

32 М. Данојлић, *op. cit.*, 87.

33 *Ibid.*, 85.

34 *Ibid.*, 85.

мора да се оствари биће неког кривичног дела; 2) одбрана мора бити уперена против правног добра нападача; 3) одбрана мора бити неопходно потребна за одбијање напада и 4) мора постојати одбрамбена воља.³⁵

Примењивање института нужне одбране има сврху само уколико се одбраном остваре одређени елементи бића неког кривичног дела. Дакле примена института нужне одбране има смисао уколико се одбраном остваре елементи бића неког кривичног дела, а у свим другим ситуацијама би била бесмислена. Међутим, како Томановић тврди, лице које одбије противправни напад врши дело које би било кажњиво уколико напад не би био противправан. С обзиром да је одбијање напада нападутом лицу дозвољено нема места за говор о потивправности радње којом се одбија напад, те, самим тим се не може говорити ни о постојању кривичног дела.³⁶

Неопходно је потребна она одбрана без које се напад не би могао одбити или отклонити на неки други начин, сем да се нанесе повреда неком нападачевом добру.³⁷ Околност да ли је одбрана у датом тренутку била неопходно потребна или не, представља фактичко питање у сваком конкретном случају и углавном је ствар оцене суда. Неопходност нужно потребне одбране представља истовремено и границу постојања института нужне одбране у кривичном праву.³⁸

2.3. Нужна одбрана у Римском статуту

Римски статут је први међународни уговор у коме је дефинисана нужна одбрана. Одредба која дефинише нужну одбрану одређује исту као институт који појединца ослобађа од одговорности за насиље које је извршено над другим људским бићем, а које би, у свакој другој ситуацији, представљало кривично дело.³⁹

Римски статут прописује⁴⁰ да лице није кривично одговорно ако је, у време извршења кривичног дела, лице реаговало рационално како би одбранило себе или друго лице, односно у случају ратних злочина, да би одбранило имовину која је неопходна за његов опстанак или опстанак другога лица, или како би одбранило имовину која је од важности за извршење војног задатка против претеће или незаконите употребе силе, на начин који је пропорционалан степену опасности по то лице, друго лице или имовину које се штити. Околност да је лице у време извршења кривичног дела учествовало

35 *Ibid.*, 92.

36 *Ibidem.*

37 Д. Јовашевић, „Примена института нужне одбране у теорији и пракси кривичног права“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, 50/2007, 62.

38 *Ibid.*, 63.

39 М. Данојлић, *op. cit.*, 17.

40 Члан 31(ц), Закон о потврђивању Римског Статута Међународног кривичног суда, *Сл. лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 5/2001.

у одбрамбеној операцији војних снага, сама по себи не представља основ за искључење кривичне одговорности у смислу овог става.⁴¹

Нужна одбрана, онако како је дефинисана у Римском статуту представља широк појам. Може се односити на одређена лица и на одређену имовину, при чему је круг лица која се могу бранити у склопу института нужне одбране веома широк. Када је реч о имовини која се штити, нужна одбрана је ту ограничена.⁴² Односи се искључиво на имовину која је од суштинског значаја за опстанак лица које се брани или другог лица или наону имовину која је неопходна за извршење војног задатка, дакле, нужна одбрана није могућа у погледу било које имовине. Поред овога, нужна одбрана имовине је додатно условљена, јер је могућа само када се ради о ратним злочинима.

Дакле, из овога се закључује да нужна одбрана може формално постојати као основ искључења кривичне одговорности, када се ради о било којем међународном кривичном делу које спада у надлежност Међународног кривичног суда (осим када се брани имовина, где је нужна одбрана ограничена на случајеве ратних злочина), али је она ипак типична за ратне злочине.⁴³

Нужна одбрана онако како је прописана одредбама Римског статута, може се разложити на: напад и одбрану од напада, а они морају испунити одређене услове који морају постојати кумулативно. Како се у Римском статуту не говори о нападу, већ о противправној употреби силе, може се закључити да се под изразом „сила“ подразумева напад.⁴⁴ И иначе, логично је, када се говори о одбрани, да постоји напад у односу на који се таква одбрана реализује.

Услови напада код нужне одбране у Римском статуту су: 1) напад мора бити непосредан (дакле, он је већ или отпочео или непосредно предстоји), 2) напад се усмерава на лица (било оно које се брани, било друга лица), што подразумева напад на живот или тело људи или на имовину⁴⁵ и 3) напад мора бити противправан.

Услови одбране код нужне одбране у Римском статуту: 1) одбрана се мора састојати у разумном поступању лица које одбрану реализује, 2) одбрана мора бити пропорционална⁴⁶ и 3) одбраном се остварују обележја одређеног међународног кривичног дела,⁴⁷ које, уколико су сви услови за нужну одбрану испуњени, неће постојати јер је тада искључена противправност таквог дела. Говорећи о пропорционалности као услову, веома је важно водити рачуна о прекорачењу нужне одбране. Прекорачење граница

41 М. Данојлић, *op. cit.*, 236.

42 М. Шкулић, *op. cit.*, 204.

43 *Ibid.*, 205.

44 *Ibid.*, 206.

45 Могуће само код ратног злочина под условом да је таква имовина од суштинског значаја за опстанак лица које се брани или за опстанак другог лица или ако је у питању имовина која је неопходна за извршавање војног задатка.

46 Остварује се на начин који је сразмеран опасности.

47 М. Шкулић, *op. cit.*, 206.

нужне одбране је једно од најзначајнијих, а истовремено и најспорнијих питања која се везују за овај институт. До њега долази када лице које врши одбрану изађе из оквира онога што је правно допуштено.⁴⁸ Потпуно је немислив институт нужне одбране код кривичних дела геноцида (пре свега због геноцидне намере) или злочина против човечности.⁴⁹

3. КРАЈЊА НУЖДА

3.1. Настанак крајње нужде као кривичноправног института

Иако је институт нужне одбране био познат још у праву античких држава, ипак крајња нужда у смислу општег института кривичног права представља тековину новијег доба. Разлог за оволико касно дефинисање овог института лежи у потешкоћама при разграничењу ситуација у којима право долази у сукоб са правом.

Свој настанак и развој институт крајње нужде умногоме дугује увођењу принципа субјективне и објективне одговорности у кривично право.⁵⁰ Док објективна одговорност подразумева одговорност за проузроковано дело не водећи рачуна о свести и вољи учиниоца, принцип субјективне одговорности ту прави разлику налажући различито поступање са учиниоцима у зависности од тога да ли је дело учињено свесно и вољно или не.⁵¹ Узимајући у обзир околност да стање нужде у већини ситуација може утицати на свест и вољу учиниоца, неопходност да се иста правно уважи, те да се другачије третирају повреде туђих добара и интереса у стању нужде од оних које су се догодиле у обичним ситуацијама, делује оправдана.

3.2. Крајња нужда у позитивном праву Републике Србије

Крајња нужда предвиђена је у српском кривичном законодавству чланом 20 КЗ који је прописује као основ искључења кривичног дела, али предвиђа и услове за постојање овог института, прецизира одредбе о кажњавању учиниоца и предвиђа дужност излагања опасности.

48 М. Данојлић, *op. cit.*, 16.

49 Шкулић то објашњава кроз услов да се кривично дело злочин против човечности може реализовати само када се нека од бројних могућних радњи извршења које ово дело подразумева врши у склопу ширег или систематског напада, што онемогућава испуњење услова сразмерности: М. Шкулић, *op. cit.*, 205.

50 И. Ђокић, „Крајња нужда у Кривичном законнику“, *Harmonius*, 2011, 72.

51 *Ibidem*.

У основи крајње нужде као кривичноправног института налази се стање опасности које се може схватити као стање у коме је неко добро угрожено тако да постоји непосредна могућност да буде повређено. Опасност може, за разлику од напада код нужне одбране, бити изазвана не само људском радњом, него и на било који други начин, као што је на пример деловање природних непогода. Када је у питању људска радња којом је проузрокована опасност (изазивањем поплаве или пожара), присутна су два ограничења.⁵² Прво, онај ко се нашао у тој опасности не може је отклањати повредом туђег добра уколико је ту опасност скривио, и друго, уколико би то ипак био случај, често ће се радити о нужној одбрани, а не о крајњој нужди. Ипак, нужна одбрана неће постојати само због тога што се опасност отклањала повредом добра лица које је опасност изазвало. Потребно је да се опасност изазива на такав начин да се може схватити као напад, а то пре свега подразумева противправност и усмереност тог напада.

Према законској дефиницији „крајња нужда постоји кад је дело учињено ради тога да учинилац отклони од свог добра или добра другог истовремену нескривљену опасност која се на други начин није могла отклонити, а при том учињено зло није веће од зла које је претило.“

Елементи крајње нужде су опасност и отклањање опасности.⁵³ Услови за постојање крајње нужде везују се или за један или за други елемент, а као и код нужне одбране морају бити кумулативно испуњени.⁵⁴

У крајњој нужди се отклања опасност која мора бити истовремена и нескривљена, при чему опасност представља објективно стање код којег је на темељу постојећих околности наступање повреде блиско.⁵⁵ Овде је у питању суд о вероватноћи, који нужно почива на претпостављеној могућности наступања штете.⁵⁶ Да ли је опасност постојала, утврђује се посматрањем из угла објективног посматрача који се ставља у позицију учиниоца, на темељу сазнања која су постојала у време дела.⁵⁷ Дакле, релевантна чињеница за оцену опасности је знање које је у време дела имао сам учинилац.

Услов истовремености када је у питању опасност подразумева стање где се може основано очекивати да ће њеним даљим развојем наступити повреда правног добра, а где околности говоре да постоји нужност да се рагује моментално. Престанком стања опасности престаје и могућност оправдања.⁵⁸

Радња отклањања опасности, слично услову неопходно потребне одбране код института нужне одбране, мора у датим околностима такође бити

52 М. Данојлић, *op. cit.*, 139.

53 За разлику од нужне одбране где су основни елементи напад и одбрана од напада.

54 З. Стојановић, „Однос крајње нужде са нужном одбраном“, *Ревизија за криминологију и кривично право*, 2-3/2011, 16.

55 И. Вуковић, *op. cit.*, 154.

56 *Ibidem*.

57 *Ibid.*, 155.

58 Тако да би угрожавање јавног саобраћаја ризикантним превозом повређеног било могуће само до тренутка приспећа у болницу.

неопходно потребна. И сама законска формулација говори о томе кроз опис опасности „која се на други начин није могла отклонити“.

Одабрани начин за отклањање опасности, пре свега, мора бити прикладан, а подобност радње се цени према околностима познатим у време дела независно од тога што би се можда накнадно утврдило да је одабрано средство било непотребно. Учинилац мора одабрати најблаже средство за отклањање опасности које му стоји на располагању у време дела,⁵⁹ а ако је учиниоцу доступан само један начин отклањања, онда ће тај начин бити и неопходан, али само под условом да учињено зло није веће од зла које је претило.

Како то дефинише домаће законодавство,⁶⁰ нема крајње нужде ако је учинилац био дужан да се излаже опасности која је претила. Раније, у нашој старијој доктрини, ово се тумачило као искључење могућности озивања на крајњу нужду у случају установљене дужности излагања опасности под одређеним околностима.⁶¹ Данас, у литератури, се ово ограничење углавном објашњава на темељу пристанка на угрожавање и професионалном обуочношћу за суочавање са опасносима.⁶²

Имајући у виду да решење у КЗ Србије може да се схвати и тако да дозвољава да се друго лице лиши живота да би се спасао сопствени живот, тешко је том другом лицу одрећи право да спасава свој живот. Пошто оно не поступа у нужној одбрани јер напад који представља отклањање опасности није противправан, решење би било у томе да се сматра да се и оно налази у ситуацији крајње нужде те да има право да отклања опасност по свој живот. Другим речима (за разлику од нужне одбране), било би дозвољено коришћење института крајње нужде и у случају да опасност проистиче и из тога што друго лице поступа у крајњој нужди, под условом да се то поступање не може окарактерисати као напад.⁶³

Концепција крајње нужде од које полази КЗ Србије се суочава са проблемима на плану легитимности, пре свега зато што представља озакоњење права јачега. За разлику од нужне одбране која се релативно лако може легитимирати, код крајње нужде то није тако. И у случају да се крајња нужда уже постави, примера ради да се искључимогућност повреде добра исте вредности или да се искључи могућност жртвовања људског живота, проблем легитимирања крајње нужде остаје сложен правно-филозофски проблем.⁶⁴

За разлику од нужне одбране где се право супротставља неправу, уобичајено је да се каже да овде постоји сукоб права са правом. Заједно са

59 И. Вуковић, *op. cit.*, 158.

60 Члан 20, став 4, Кривични законик, Сл. гласник РС, бр. 85/05, 88/05 - испр., 107/05 - испр., 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16 и 35/19.

61 И. Вуковић, *op. cit.*, 162.

62 *Ibidem*, где Вуковић наводи као пример ситуацију у којој полицијски службеник не може да одбије учествовање у полицијској акцији правдајући ту своју одлуку претрпљеним страхом.

63 З. Стојановић, „Оправдање и границе крајње нужде“, *Crimen*, 2/2022, 138.

64 *Ibidem*.

проблемима на теоријском плану у вези са правном природом и оправдањем крајње нужде, што води и строжим законским условима⁶⁵ за постојање крајње нужде, мада то не искључује могућност да истовремено буду испуњени услови и за нужну одбрану.

3.3. Крајња нужда у Римском статуту

Римски статут предвиђа институт крајње нужде (принуде)⁶⁶ као посебан основ искључења кривичне одговорности у међународном кривичном праву који постоји ако је кривично дело учињено ради тога да учинилац од себе или другог лица отклони истовремену нескривљену опасност која се на други начин није могла отклонити, а при томе учињено зло није веће од зла које је претило.⁶⁷

За постојање крајње нужде, у међународном кривичном праву тражи се испуњење следећих услова: 1) радња треба да је извршена у околностима непосредне претње наступања тешке и непоправљиве последице за живот или тело тог лица, 2) не постоји погодна средство за отклањање тог зла, 3) учињено дело није несразмерно предстојећем злу и 4) лице није својом вољом допринело стварању ситуације због које је деловало у крајњој нужди или под принудом.⁶⁸

Опасност као објективна категорија се везује за противправност кривичног дела, а принуда као субјективно дејство за субјективни фактор кривичног дела, тј. кривицу.⁶⁹ Посматрајући из тог угла, у смислу члана 31, став 1 (д) Римског статута, може се закључити да није оправдано што крајњу нужду и принуду заједно регулише као основе за искључење кривичне одговорности.⁷⁰ Закључак да се ради о два различита основа произилази из истог члана, став 1:

(и) од стране других лица; или је

(ии) наступила услед других околности ван контроле тог лица

65 *Ibid.*, 139.

66 Члан 31, став 1(д): Лице није кривично одговорно ако је, у време кривичног дела, звршило кривично дело из надлежности Суда отклањајући истовремену опасност од наступања смрти или трајне и тешке телесне повреде која је претила њему односно другом лицу, при чему се настајање ових последица није могло избећи на други начин, при чему је то лице поступало разумно и без намере да проузрокује штету већу од опасности која је претила, при чему та претња може потицати од других лица или је наступила услед других околности ван контроле тог лица.

67 Д. Јовашевић, *Облици испољавања међународној кривичној дела*, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2012, 107.

68 А. Kaseze, *Међународнокривичноправо*, Београдски центар за људска права, Београд, 2005, 282–284.

69 Б. Чејовић, *Међународно кривично право ојшњи и посебни гео*, Досије, Београд, 2006, 122.

70 А. Kaseze, *op. cit.*, 293.

Дакле, пре свега, ради се о претњи која долази „од стране других лица“, при чему се под претњом подразумева наговештавање да ће се нанети неко зло, а управо се ту види главна разлика између претње и принуде – претња је зло које ће тек настати, а принуда зло које се већ наноси.

Претња мора да буде веома озбиљна, тј. таква да код лица коме се прети ствара свест да ће се заиста остварити. Дакле, да је реално могућа, односно остварива. Претња мора да је таква да се није могла отклонити на неки други начин, осим извршењем кривичног дела. Само таква претња искључује кривицу.⁷¹

4. ЗАКЉУЧАК

Основи искључења кривичног дела су околности које искључују постојање кривичног дела и они се могу разликовати од државе до државе, међутим готово све државе као основе искључења кривичног дела у свом законодавству предвиђају нужну одбрану и крајњу нужду. И поред многих сличности, ова два института општих основа искључења противправности, имају и значајне разлике. Пре свега, постојање нужне одбране разматра се с обзиром на испуњеност услова напада и одбране, док се крајња нужда везује за оствареност услова опасности и њеног отклањања. Најважнија разлика јесте у томе што се код крајње нужде, за разлику од нужне одбране, у циљу спасавања сопственог добра које је угрожено дозвољава жртвовање добра другог лица онда када оно не поступа противправно и које се често налази у истој опасности. Још једна битна разлика ова два института лежи у чињеници да крајња нужда представља сукоб права са правом, што није случај са нужном одбраном где се право супротставља неправу. Проблеми у вези са правном природом и оправдањем крајње нужде воде строжим законским условима за постојање овог института (крајња нужда не може да постоји уколико се на неки други начин опасност могла отклонити), мада то не искључује могућност да истовремено буду испуњени услови и за нужну одбрану. Чак ни у грађанском праву крајња нужда нема исте домашаје као нужна одбрана. Примера ради, Закон о облигационим односима (*Sl. list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89 - odluka USJ i 57/89, *Sl. list SRJ*, br. 31/93, *Sl. list SCG*, br. 1/2003 - Ustavna povelja i *Sl. glasnik RS*, br. 18/2020) прави разлику између ова два института прописујући да, за разлику од нужне одбране где нападачу не припада право на накнаду штете, лице које је оштећено радњама предузетим у стању крајње нужде има право да захтева накнаду штете од лица од којих је штета отклоњена, с тим што треба имати у виду да је висина штете ограничена вредношћу спасеног добра. Ово заправо значи да крајња нужда искључује противправност у кривичном праву, али да штета причињена у ситуацији крајње нужде ипак остаје понашање које је противно праву.

71 *Ibidem*.

Неспорна је значај који има Статут Међународног кривичног суда за међународно кривично право. Осим што је први акт међународног права који је побројао све облике учествовања у кривичном делу и облике кривице, он такође први набраја и основе искључења противправности у оквиру којих, између осталог, предвиђа и нужну одбрану (Члан 31(ц)) и крајњу нужду (Члан 31, став 1(д)). Када је реч о нужној одбрани онако како је дефинисана у Римском статуту, она може постојати као основ искључења кривичне одговорности, када се ради о било којем међународном кривичном делу које спада у надлежност Међународног кривичног суда и при чему је круг лица која се могу бранити у склопу овог института веома широк осим када се брани имовина, где је нужна одбрана ограничена на случајеве ратних злочина. Иако је нужна одбрана институт који може постојати када се ради о било којем међународном кривичном делу за које је надлежан Међународни кривични суд, ипак је овај основ искључења кривичне одговорности карактеристичан за ратне злочине. Онако како то дефинише Римски статут, крајња нужда постоји ако је кривично дело учињено ради тога да учинилац од себе или другог лица отклони истовремену нескривљену опасност која се на други начин није могла отклонити, а при томе учињено зло није веће од зла које је претило, при чему морају бити испуњени одређени услови: радња је извршена у околностима непосредне претње наступања тешке и непоправљиве последице за живот или тело тог лица; није постојало погодно средство за отклањање тог зла; учињено дело није несразмерно предстојећем злу (учињено зло не сме бити веће од онога које је претило) и лице није својом вољом допринело стварању ситуације због које је деловало у крајњој нужди.

ЛИТЕРАТУРА

- Вуковић И, *Кривично право – ојшии гео*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2021.
- Данојлић М, *Нужна одбрана у теорији и пракси*, докторска дисертација, Правни факултет за привреду и правосуђе – Универзитет Привредна академија у Новом Саду, Нови Сад, 2021.
- Ђокић И, „Крајња нужда у Кривичном законику“, *Harmonius*, 2011.
- Јовашевић Д, *Облици испољавања међународној кривичној дела*, Правни факултет Универзитета у Нишу, 2012.
- Д. Јовашевић, „Примена института нужне одбране у теорији и пракси кривичног права“, *Зборник радова Правној факултету у Нишу*, 50/2007
- Kaseze A, *Međunarodno krivično pravo*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2005.
- Stojanović Z, „Odnos krajnje nužde sa nužnom odbranom“, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 2–3/2011.
- Stojanović Z, „Opravdanje i granice krajnje nužde“, *Crimen*, 2/ 2022.

Чејовић Б, *Међународно кривично право ојшњи и посебни гео*, Досије, Београд, 2006.

Шкулић М, *Међународно кривично право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2020.

Nataša Ranković*

NECESSARY DEFENSE AND LAST NECESSITY IN SERBIAN CRIMINAL LAW

Summary

In the paper, the author deals with the problem of defining the concept of necessary defense and the concept of extreme necessity, referring to their regulation and definition in the Rome Statute of the International Criminal Court. The goal and importance of research on this topic consists in the analysis of the necessary defense, its elements and the conditions that are needed for it to exist, as well as providing a clear answer to a question that is often present both in theory and in criminal law practice. The first part of the paper deals with the determination of the concept of necessary defense and its place in the Rome Statute and the Criminal Code of the Republic of Serbia, as well as the clarification and closer determination of the limits of exceeding the necessary defense, which is an eternally disputed issue in many legislations. The second part of the paper is dedicated to the concept, historical development, legal nature, elements of extreme necessity, conditions for the existence of danger, conditions for removing danger, as well as the differences between these two institutes. Concluding remarks are given at the end of the paper.

Keywords: grounds for exclusion of illegality, ultimate necessity, necessary defense, Rome Statute, Criminal Code.

* Student of the fourth year of basic studies at the Faculty of Law, University of Belgrade, natarankovic24@gmail.com.